

Urška Perenič
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.58.35-45

Brati skozi arhiv: primer priložnostnega pesništva Luize Pesjakove

V prispevku želimo pokazati, kako lahko s pomočjo digitaliziranega literarni (ozgodovinski) gradiva beremo izbrana pesemska besedila nemško-slovenske pesnice Luize Pesjakove (1828–1898), ki so se jih v literarni zgodovini prijele slabšalne sodbe, čeprav doslej niso bila deležna naddrobnejše obravnave. Sodijo v vrsto priložnostnega pesništva. Pesmi so navdihnjene z različnimi dogodki in priložnostmi, o čemer pričajo sočasne časopisne objave v enem od osrednjih slovenskih časopisov 2. polovice 19. stoletja *Kmetijske in rokodelske novice*, ki so bile digitalizirane v okviru projekta Digitalna knjižnica Slovenije in nam omogočajo vpogled v globine in širine kontekstov nastanka in uporabe (t. i. avro) teh besedil. Tu se skriva tudi eden od možnih odgovorov na vprašanje, kako brati (in bralce navdušiti za branje) besedila iz starejših obdobj slovenske književnosti.

literarno branje, pesništvo, priložnostno pesništvo, digitalizirano časopisje, slovenska književnost, 19. stoletje, Luiza Pesjakova, *Kmetijske in rokodelske novice*

This article shows how digitized literary (history) material can be used to read selected poems by the German-Slovenian poet Luiza Pesjak (1828–1898), which have acquired a unfavorable status in literary history, even though they have not been yet examined in detail to date. They are a type of occasional poetry inspired by various events and occasions, which is testified to by contemporary reports in one of the main Slovenian newspapers of the second half of the nineteenth century, *Kmetijske in rokodelske novice* (Farmers' and Craftsmen's News). This newspaper has been digitized as part of the Digital Library of Slovenia project and provides insight into the depth and breadth of the contexts in which these texts were created and used (i.e., their aura). This is also where a possible answer lies to the question of how to read (and inspire people to read) texts from earlier periods of Slovenian literature.

reading literature, poetry, occasional poetry, digitized newspapers, Slovenian literature, 19th century, Luiza Pesjak, *Kmetijske in rokodelske novice*

1 Namesto uvoda

Navkljub literarnoteoretski reevalvaciji branja, ki so jo na Nemškem v okviru recepcijske estetike in hermenevtike od šestdesetih let prejšnjega stoletja izvajali zlasti H. R. Jauss, W. Iser, G. Gadamer, v okvirih teorije bralčevega odziva in raziskav bralnega procesa pa sočasno in čez lužo S. Fish, J. Culler, N. Holland idr. (gl. npr. Culler 2008), se zdi, da se v literarni vedi in pri posredovanju književnosti na različnih stopnjah šolanja in študija ni prav dosti spremenilo, zlasti če imamo v mislih navduševanje za branje. Ob tem opomnimo, da se je recepcijska estetika porodila v razmerah krize izobraževalnega sistema v Nemčiji. Navduševanje za (literarno) branje torej ostaja naša permanentna naloga.

V zadnjih desetletjih, natančneje od 80. let 20. stoletja, ko je v literarni vedi prišlo do premene znanstvene paradigme, pa so poleg naštetih šol zanimanje za branje oz. literarnorecepcijske dejavnosti začele kazati nekatere druge usmeritve. Med njimi omenimo teorijo literarnega polja, polisistemsko teorijo literature ter schmidtovsko empirično literarno vedo (ELV), ki literaturo pojmuje kot družbeni sistem, sestavljen iz četrto, na literarno besedilo interaktivno usmerjenih delovalniških vlog, kot so produkcija, posredovanje, recepcija in obdelava. Od tod izhaja tudi stališče, da

je literarnost prvenstveno učinek literarnega komunikacijskega konteksta, v relacijskem sistemu delovalniških vlog pa je posebna pozornost pripisana literarni recepciji ali sprejemanju (Schmidt 1991; Perenič 2010). S tem je empirična literarna veda po recepcijski estetiki na novo revitalizirala vlogo bralca v literarnem procesu, in sicer s pomembno razliko, da je pozornost namenjala konkretnim, eksperimentalnim empiričnim raziskavam (več v: Perenič 2014). V jeziku ELV in poenostavljeno je literarno branje proces, ki je pod vplivom različnih vrst empiričnih dejavnikov, kot so kognitivni, psihološki, družbeni in kulturni dejavniki. Preučevanje vpliva teh dejavnikov naj bi nas pripeljalo do odgovorov na dilemo, kako bralce sploh ali bolje motivirati za branje literarnih besedil. Zanimanje za sociokulturne vplive je sicer od devetdesetih let dalje močno prevladovalo na področju komunikoloških oz. družboslovnih raziskav branja.

Ne glede na vse naštetu še vedno ostaja odprto temeljno vprašanje, kako ob vsem, kar v literarni vedi vemo o (literarnem) branju iz literarnoteoretske, literarnozgodovinske, komunikološke, medijskoteoretske, nevroznanstvene, sociološke in drugih perspektiv, navdušiti ljudi, da bi dejansko brali knjige oz. leposlovje. In to bodisi v klasični obliki bodisi na bralniku. Pred svojevrstnimi izzivi je tudi literarni zgodovinar, ki je univerzitetni profesor književnosti, predvsem če poučuje književnost iz starejših obdobj in bi si želel – dovolimo si nekoliko karikirati v zadnjem desetletju pri nas popularen in inflatoren morettijevski koncept oddaljenega branja –, da bi se bralci raje posluževali t. i. tesnega branja.

Enega od možnih odgovorov bomo iskali na področju digitalne humanistike (v zadnjem času je vedno bolj v obtoku pojem digitalna znanost, ang. *Digital Science*), ki je množstvo analognih predkodirala v digitalne podatke in povzročila kulturno revolucijo. Za nas je gotovo najbolj zanimiva digitalizacija literature, časopisja, publicistike, raznovrstnih strokovnih vsebin oz. literarnega arhiva v najširšem pomenu, ki je vplivala tudi na literarnovedne metode raziskovanja. S tem ko se naštetu vrste vsebin in gradiva vztrajno selijo na splet, postajajo med zainteresiranimi raziskovalci dostopne na klik, iz udobja domačega naslanjača.

Pokazati bomo poskušali, kako lahko s pomočjo digitaliziranega literarn(ozgodovinsk)ega gradiva, kjer s pomočjo iskalnikov naenkrat dobimo enostaven vpogled v podatke, za katere prej morda niti ne bi vedeli, kje natanko jih iskati, na svež in drugačen način beremo izbrana literarna oz. pesemska besedila nemško-slovenske pisateljice, pesnice in dramatičarke z začetkov slovenske književnosti Luize Pesjakove (1828–1898). To je hkrati ena od sugestij na dilemo, kako torej bralce navdušiti za branje oz. študij besedil iz starejših obdobj (nacionalne) književnosti.

2 Literarna zgodovina o verzih Luize Pesjakove

Blagorodna gospa Luiza Pesjakova, kakor so jo radi nazivali slovenski literarni možje in njeni sodobniki (npr. Levstik, Jurčič, Stritar, Kersnik, Cimperman), ni bila le avtorica prvega slovenskega libreta za opero *Gorenjski slavček* (1872) ali prvega slovenskega družinskega romana v obliki dnevnika z naslovom *Beatin dnevnik* (1887), ampak se je skozi približno trideset let pesnjenja uveljavila tudi kot slovenska pesnica za odrasle in mladino.

Kakor nam v precej slabšalnem in pokroviteljskem tonu dopoveduje literarni zgodovinar France Koblar (1935), naj bi njene pesmi izvirale predvsem iz idealizma in priložnostnih hotenj ter izkazovale poteze zapoznelega formalističnega klasicizma (podobno ugotavlja za njeno prozo). Nič pri-

zanesljivejši ni bil niti literarni zgodovinar Anton Slodnjak (1961), ko je na več mestih zapisal, da so verzi Luize Pesjakove,¹ razen v posameznih primerih, ko kažejo odnos do pravilnosti jezika in metruma, zgolj domovinska in poučna retorika. Z drugimi besedami, lepo, vendar vsebinsko prazno pisanje ali leporečenje. Na tem ozadju si lahko dobro predstavljamo, kako je literarna zgodovina nizko vrednotila pesnično priložnostno pesništvo, sploh ker ga je razumela izključno iz priložnostnih ambicij. Pa gre res samo za to – od besedne umetnosti oddaljeno dejavnost? Takšno stališče je naslonjeno na zmotno prepričanje, da se prava, visoka poezija rojeva neodvisno od konkretnih priložnosti, in spregleduje pomembno razsežnost priložnostne lirike, katere nastanek je vezan na konkretno priložnost, najsi bo osebne ali javne narave.

Vpogled v globine in širine kontekstov, v katerih je ta lirika nastajala, nam med drugim omogoča digitalizirano gradivo, kjer posebej mislimo na digitalizirane izdaje relevantnih časopisov, ki z malone seizmografično natančnostjo merijo utrip dogajanja dobe, v kateri je živela in delovala tudi Luiza Pesjakova.

3 Priložnostno pesništvo Luize Pesjakove v slovenskem časopisu *Kmetijske in rokodelske novice*

Luiza Pesjakova je v enem najpomembnejših slovenskih časopisov svojega časa *Kmetijske in rokodelske novice* (v nadaljevanju *Novice*), ki ga je od 1843 do svoje smrti 1881 vodil in urejal »oče naroda« Janez Bleiweis, začela objavljati na sredini 60. let 19. stoletja in mu ostala zvesta skoraj 30 let. Odtlej jo vse več srečujemo v časopisu za otroke in mladino *Vrtec*, v dunajski reviji *Zvon*, v osrednji kulturno-literarni reviji naprednejšega kroga *Ljubljanski zvon*, v družinskem listu *Kres*,² ki je izhajal v literarnem središču Slovencev v Celovcu.

Priložnostne pesmi v *Novicah* predstavljajo več kot tretjino njenih tamkajšnjih pesniških objav in si že zato zaslužijo pozornost. Še več pozornosti pa pritegnejo, ko jih opremimo z »zgodbo« o njihovih (s)pobudah, situacijskem kontekstu in namembnosti, kakor jo je mogoče re-konstruirati iz spremljajočih časopisnih objav oz. poročil v *Novicah*. V tem smislu nam časopisne objave pomagajo pri sidranju priložnostnih pesmi v njihove izvirne kontekste, v njihov *tukaj in zdaj* (gl. pojem *avre*, Benjamin 1998), iz katerega so bile iztrgane in neustrezno ovrednotene. Hkrati pa jim omejene objave dajejo nove razsežnosti oz. vračajo benjaminovsko *umetniško avro* in so dragoceno pomagale za njihovo kolikor mogoče ustrezno branje in razumevanje.

3.1

V širši literarnozgodovinski in nemara tudi popularni zavesti je najbolj poznana priložnostna pesem Luize Pesjakove *Kar ljubim* (1864), ki doslej ni bila opremljena s to vrstno-žanrsko oznako. O njej je literarni zgodovinar Miran Hladnik (2005) zlasti na podlagi izjavljanja avtorskega pesniškega subjekta, postati tudi slovensko (in ne samo nemško) pišoča domoljubna pesnica, pravilno ugotovil, da gre za deklarativni vstop pesnice v slovenski kulturni krog. Za naše razpravljanje pa je

¹ Najbolj se je osredotočil na njene objave v literarni reviji *Zvon*, kjer ji je vendarle priznal široko literarno obzorje.

² Nekaj priložnostnih pesmi je sočasno objavila še v *Koledarju Mohorjeve družbe* in *Letopisu Matice slovenske*. *Kres* in *Slovenski glasnik*, ki velja za prvi slovenski literarni časopis in ga je prav tako v Celovcu urejal Anton Janežič, pa sta objavila več njenih narodno obarvanih aforizmov.

pomemben podatek o konkretni priložnosti oz. dogodku, ob katerem je pesem nastala. Namembnost je mogoče odčitati iz podnaslova pesmi, ki se glasi Prva moja pesmica slovenska, ter iz spremljajočega časopisnega zaznamka, po katerem je pesem nastala pri domačem pouku slovenščine.³ Te se je pesnica skupaj s svojimi petimi hčerami od začetka 60. let učila pod mentorsko taktirko profesorja Antona Lesarja (Koblar 1935).

Pesniški subjekt v pesmi odločno vstopa iz zasebnosti v javno sfero. V zaključnih verzih druge od dveh osemvrstičnic, ki se glasita »Ljubim Sloven'jo, ji roko podam, / Bog jo potrdi, in živi jo nam!«, Sloveniji podaja roko in simbolno vstopa na slovenski pesniški Parnas. Urednik Janez Bleiweis je prigradnici na pot še zapisal: »Dobro došla pesmica mila! Prosimo večkrat kaj.« Njegov poziv je padel na plodna tla.

3.2

Izmed prigradnic Pesjakove posebej izstopata dve pesmi, posvečeni Valentinu Vodniku, prva iz leta 1866 in druga 1871. Pesem *Slovenija Vodniku* so *Novice* prinesle na dan, ko goduje sv. Valentin. V njej se pesnica spominja prvega slovenskega pesnika in mu poje hvalo, saj je tudi v njej vzdramil »petje«, ji postavil visoke vzore, bil vodnik in jo pomagal vzdigniti na Parnas. V tretji kitici beremo:

Ali kdo je luč mi rešil,
Petje klical kdo na dan? –
Kdo natok temote vjebil,
Kdo za vrača bil poslan? –
Vodnik bil je ta prikazen,
Ki je oživila cvet,
Vodnik bil je vodnik važen,
Ki prebudil moj je svet.
Vodnik je podajal rōke,
Zvesto meni in skrbno,
Je pomembe mi visōke
Vzor postavil pred okō.
Vodnik nado mi je vzdignil[.]
Moj rešitelj bil zares,
In po Vodniku je švignil
Žar nadušbe do nebes. –
Mojo gladil je besedo,
Da čistejša se glasi,
Je preganjal hudo zmedo,
S katero tujec jo kazí.
Da zakladi nje obili,

³ Še en pomenljiv paratekstualni element je pripis k pesmi, iz katerega izvemo, da jo je podpisala na sv. Feliksa dan. Feliks je ime mnogih svetnikov; samo do 25. maja, ko so pesmico objavile *Novice*, godujejo štirje Feliksi.

Svitli so ko živ porfir,
Da lepoto bi izlili,
Ko Savice krasni vir.
Da soglasje se hvalilo
Njeno s čudom bo naprej,
Da najlepše poročilo,
Bo Slovencu vekomej.
Da v besedi bo prekrasni
Dom in mater ljubil sin;
Dom in mater! zvezdi jasni,
Ki najslajši ste spomin! –
(Pesjakova 1866: 54)

Zraven se pesnica s hvaležnostjo spominja »slavca« Prešerna, »žlahtnega delavca« Jovana Vesela Koseskega in se hvaležno obrača na urednika »prečvrstega lista« *Novice* Janeza Bleiweisa, ki je vreden Vodnikov naslednik, saj budi svoj narod.⁴

Poleg situacijskega konteksta nastanka nam *Novice* pomagajo približati tudi širši kontekst umetniškega podajanja pesniškega teksta. Ob njem si lahko dobro predstavljamo, kako vzneseno je pesem ob glasbeni spremljavi ob priložnosti čitalniške predstave, ki je bila 6. februarja 1866 in na kateri so se spominjali tudi Vodnikovega rojstnega dne, deklamirala *gospica* in učiteljica v Gorici Ema Tomanova.⁵

»Slavnoznana gospa« Luiza Pesjakova je hkrati tista, ki bo pet let pozneje za namen predvečera Vodnikovega rojstnega dne 2. februarja 1871 spisala prolog pesniku. Da bi tudi bralci imeli kaj od dogodka, so to posebno pesem, ki je slavnostno otvorila dogodek, 8. februarja objavile *Novice*. Spomin na »pevca« je uokvirjen s podobo prelepe dežele, kjer je narava samo sebe prekosila v čudežih.

[k]jer Triglav kraljuje, orjaški vladar,
Ki hrani neskončno mogočni svoj čar;
Kjer stebri granitni krog njega stojé,
Vazali ponosni lepote svetlé;
Kjer tiho počiva na temnem tam dnu,
Najlepša in čista podoba mirú,
Jezéro, katerega resno okó
Spodobno, slovesno nam slika nebó;
Kjer praprot in vresi balzamsko dišijo,
Kjer rože planinske tak zorno žarijo,
Kjer skala na skalo se strmo opira,

4 (Za)hval(nic)o sklepa pesničina prošnja za božjo naklonjenost Vodniku »dobrodelniku«, nekakšna molitev.

5 Tomanova je v vlogi gospice Ljudmile sodelovala tudi v čitalniški predstavi, na kateri so 26. decembra 1864 uprizorili veseloigro *Strup*, ki jo je iz nemščine poslovenila Luiza Pesjakova (Trstenjak 1892: 50).

Kjer sreberne Save krasota izvira,
Kjer orel v oblake poskuša izlet –
Kjer r a j u podoben slovenski je svet!
(Pesjakova 1871a: 47)

Prvemu izmed pesnikov, ki je opravil trojno poslanstvo, saj je prebudil v sebi najlepšo izmed muz, ki je pesniška muza, opilil slovenski jezik in začel obdelovati slovstveno polje, pesnica poje večno hvalo in spomin.

Zatorej! donite mu zdaj harmonije,
Pozdravljaj z navdušbo ga čar poezije,
Oglasi premilo se petje,
Pokloni najslajše mu cvetje,
Slavite ga sestre mi z brati,
In ti, o Sloven'ja mu mati,
Čestitaj Vodniku⁶ do istega dné,
Ko počilo bode človeštvu srcé! –
(Pesjakova 1871a: 47)

Na čitalniški prireditvi je pod vodstvom glasbenega organizatorja, skladatelja in čitalniškega dirigenta Vojteha Valente (Premrl, Sivec 1982) zapel pevski zbor, T. Meden je zapel odlomek iz Beethovnovne *Adelaide* in ob spremstvu klavirja je nebeško zazvenel miloglasni ženski trispev *Spančkaj mi dete*, uspavanka, ki ji je besedilo napisala Luiza Pesjakova.⁷ Potem pa so zaplesali.

3.3

Čitalnici, osrednji narodni ustanovi na čast je pesnica v sedemdesetih letih zložila kar troje priložnostnih verzifikacij *Čitalnica svojim!*, *Slavnostni pozdrav* in *Na spomin Franceta Prešerna*. Vse tri so v letih 1870, 1871 in 1874 poobjavile *Novice*, s pomočjo katerih si lahko vnovič dodobra približamo tudi širši situacijski kontekst njihovega nastanka in posredovanja.

Prva prigodniška verzifikacija je nastala za namen pozdrava na zimski čitalniški veselici. Govorila jo je Kornelija Šolmajerjeva⁸ »od konca do kraja tako mojstersko, zdaj humoristično, zdaj s simpatičnim glasom svojim navdušeno izrazovaje občutke živega rodoljubja« (Pesjakova 1870a: 355). Iz pesmi govori Čitalnica, ki je poosebljena. Prijateljsko se obrača na svoje sinove in hčere, mlade, mične in priletne gospe in gospodične, na novičarje, pesnike, pravnike, zdravnike, notarje, duhovnike, na mlado in staro. Iz četrte kitice razberemo poglobitve naloge in namen čitalnic ter

⁶ Avtorica namenoma postavi naglas na í.

⁷ Leta 1870 je uspavanko objavil Stritarjev *Zvon*. Naslov te uspavanke avtorica omenja tudi v svoji avtobiografski povesti *Moja zvezdica* (1871, kjer je v središče postavila materinsko ljubezen.

⁸ Kornelija Schollmayer (Kornelija Šolmajerjeva) je bila pianistka in kulturna delavka, rojena 1834 v Gorici domoznancu in politiku Henriku Costi. Njen brat je Etbin Costa, poznan politik, pravnik in ljubljanski župan. Na čitalniških prireditvah je obilico deklamirala, recitirala, igrala (Uršič 1967).

programski ustroj čitalniških prireditev, na katerih se je recitiralo in deklamiralo, pelo, uprizarjalo dramska dela, posebej komedije in burke (t. i. *komos*), in seveda plesalo.

Slovenije, mi ljube in premile,
Se pesni lepe bodejo glasile,
Sinovi njeni – a sinovi p r a v i –
Jih bodo peli, kakor po dobravi
Se tičje petje vzdiga presladkó,
Ki srce Vam omamlja in uhó.
Ko se bo združil domorodkin zbor[,]
Očara rožnati Vas mladi zor,
In drobne pesni bodo njih soglasne
Vas opominjale na cvete krasne;
Začuli bodete, ko se glasi;
Ako milini streže jek moči. –
Potem stopila tu v besedi resni,
V besedi krepki, mili in slovesni,
Domača nam modrica bo pred Vas.
»Zarudel bo joj sramožljiv obraz«.
- Kot je nekdam prepeval pevec vnet,
On, pred katerim se upogne svet –
»In sodbo vašo bode spoštovala[,]
Toda nikol se je ne bode bala«. –
In komos zabavljiv jej bo sledil
In z zdravo šalo resni čas kratil. –
Da lepoznanstva mladi naš zaklad
V čitanji Vam daruje zreli sad,
To veste vže, gospodje in gospé!
Kajti »čitalnica« mi je imé. –
Dramatiko bom jaz gojila[,]
Vsaj sem – domačo – tukaj Vam rodila.
Pri meni bilo njeno je začetje[,]
Le tu pognalo Taliji je cvetje. –
Poleg tega darujem nekaj še –
In veste kaj, ve deklice mladé? - -
Oho! Ti dete črnooko, mično,
Ti ljubeznjivo tam okroglolično,
Al se že bliskajo oči ti zdaj,
Al čuješ godbo vže, al vidiš raj
Da, da zadel, golobček si zares,
Kar sladkega še dajam, to je - - ples!
(Pesjakova 1870a: 355–356)

Na isti prireditvi je Karel Bleiweis predaval o zgodovini narodnih plesov in igrali so burko *Mutec*.⁹ Širši kontekst, v katerem je treba brati in razumeti pesem *Slavnostni pozdrav*, pa je bil čitalniški shod v nedeljo zvečer, 16. julija 1871, »pod milim nebom na vrtu«, kakor je običajno v poletni sezoni in lepem vremenu. Dopisnik je zapisal, da se je na bésedi trlo ljudi, vsega skupaj okoli 2000, povečini žensk. Slavnostni pozdrav, iz verzov spleten, ki ga je spisala Luiza Pesjakova, je zbranim – ki so še prej z aplavzom nagradili godbo c. kr. Huynovega polka, ki je odigrala »popotnico hrvaško« skladatelja Ivana pl. Zajca na čast hrvaškemu politiku Matiji Mrazoviću¹⁰ –, mojstrsko zdeklamiral Peter Graselli. Pesnica v spevnih sekstinah vzklika na zveste in pogumne brate Hrvatov in na rodove Slave. Najbolj udarna je zadnja kitica:

Živeli tedaj, Hrvatje,
Zvesti in pogumni bratje,
Bog daj srečo jim trdnó!
Živeli rodovi Slave,
Ki peljali do višave
Radi majko bi sladkó!
(Pesjakova 1871b: 235)

K širšemu kontekstu uporabe pesmi sodi tudi podatek, da je čitalniško prireditev, nekoliko na začudenje dopisnika *Novic*, spremljal policijski komisar. Neki nemškutar naj bi namreč policiji nesel na ušesa, da ima v Ljubljano priti blizu 700 Hrvatov, ki ne morejo doma protestirati zoper vlado Andrassyja in jim je za pot na Kranjsko debelih 2000 goldinarjev odštel sam škof Josip J. Strossmayer.

Medtem ko je prej predstavljena priložnostna pesem *Slavnostni pozdrav* žanrska mešanica pozdravnega (na)govora, slovesne objube in hvalnice bratskemu narodu, pa se v tretji izmed prigodnic na čast nesmrtnega pesnika Franceta Prešerna prepletajo prvine hvalnice, ode in spomenice. Njene verze je v ljubljanski čitalnici na Miklavžev večer 1874 uvedla cantata *Na Prešernovem domu* Benjamina Ipavca, ki jo je odpel moški zbor, slovesno pa jih je prebrala zdaj že poznana Kornelija Šolmajerjeva.

V središče prigodnice na čast Prešernu je Pesjakova postavila prizor, v katerem se grobu, ki je vse bolj razsvetljen, približa krasna žena z liro, ki je onemela; to je muza, ki objame gomilo in nad mrtvim pesnikom toči solze. »Navdušena pohvala je donéla po končanem tem govoru« recitatorke Šolmajerjeve. »Najbolj lesketajoča glasbena točka« prireditve pa je bil četverospjev iz opere *Rigoletto*, ki so ga ob spremljavi klavirja odpeli pl. gospodična Neubergerjeva, gospodična Freyeva, gospoda Meden in Nolli (Pesjakova 1874: 393).

V isto skupino priložnostnih verzifikacij, vpetih v kontekst narodnih prireditev, bi sodil verzni prolog za dramsko predstavo čitalnice v prostorih deželnega gledališča v Ljubljani dne 27. aprila 1872, ki so jo priredili z namenom nabirke za notranjske in dolenske sirote. Igrali so premierno opereto

⁹ *Mutec: Vesela igra v enem dejanji* (Slovenska Talija, 1870), iz nem. prevedel Davorin Bole.

¹⁰ V nadaljevanju je čitalniški zbor pod vodstvom V. Valente zapel še Fleišmanovo pesem *Vojaška* in narodni pesmi *Hrvaška domovina* in *Još Hrvatska ni propala*.

Gorenjski slavček, ki ji je besedilo zložila Pesjakova in velja za prvi slovenski libreto. Njen prolog v verzih je zbranemu občinstvu slovesno prebrala gospodična Podkrajšekova (Pesjakova 1872: 145).

3.4

Iz t. i. zunanjih spodbud je nastal tudi sonet *23. junij 1871* (Pesjakova 1871c), in sicer na dan, ko se praznuje začetek poletja, medtem ko je bila pesem *Sv. Katarina*, za katero si je Pesjakova izbrala akustično in ritmično ubrano obliko ljudske štirivrstične, spodbujena z njeno potjo na Katarino nad Ljubljano na dan 29. junija 1871 (Pesjakova 1871č).

23. junij 1871 (sonet)

Po mnogo dneh brezsolčnih je sprejela
Narava vendar prvi žar poletja,
Kateri toliko obeta cvetja[,]
Da jej iz misli zgine prejšnost vela.

Premila so hvaležnosti je vnela
In klicala iz daljnega zavetja
Si slavca, ki je po sladkósti petja
Oznanił, da nezmerno je vesela.

Človeštvo radovalo se preblago
Je ž njo, vsaj trdna ju edini vez,
In z materjo je srečno dete drago.

Smehljale vse so zvezde se nebes,
In praznoval prijetno mu premago
S plameni svojimi je stari kres
(Pesjakova 1871c)

3.5

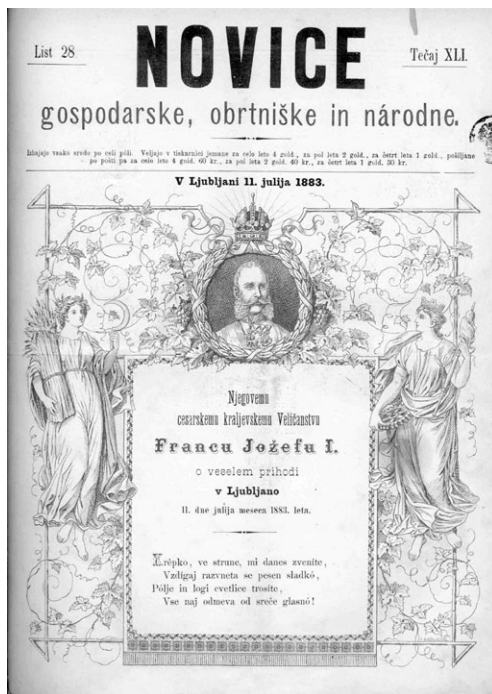
S sredine 70. let 19. stoletja je bogata bera priložnostnih verzov osebne in javne narave, ki so zrasli iz različnih dogodkov, kot so smrt, pogreb, obletnica delovanja, kulturniški obisk, okrogli rojstni dan. Z njimi se pesnica obrača na pianistko in kulturno delavko Kornelijo (Costa) Šolmajer (Schollmayer) ob smrti in pogrebu njenega edinega, plemenitega brata Henrika Etbina Coste 30. januarja 1875, v kateri jo z ganljivimi in nežnimi besedami pospremi do groba in jo tolaži; v pesmi se prepletajo prvine hvalilne in pogrebne pesmi. Čestita tiskarju Matiji Kaderžavku ob petdeseti obletnici delovanja v Blaznikovi tiskarni v Ljubljani (Pesjakova 1875a) ter se veseli visokega obiska češkega slavista in narodnjaka Františka Palackega, ki je 22. aprila 1876 gostoval v ljubljanski narodni čitalnici. Pesjakova se je prireditve udeležila v spremstvu svoje hčerke [Helene], njeno pesem Palackemu pa je v imenu Slovenk deklamirala Podkrajškova. Verze je napisala tudi ob pogrebu društvenega tajnika Gospinskega društva za ranjene in bolne vojake Roberta Endlicherja (Pesjakova 1870b). Dne 19. novembra 1878 je s pesmijo Luize Pesjakove Janezu Bleiweisu ob 70. osebnem jubileju

v imenu ljubljanskih Slovenk čestitala gospa Valenta. Izročila mu je srebrn venec z 78 listki, od katerih je bilo na vsakem napisano ime ene izmed njih, medtem ko je mlada kmetica s Tržaškega slavljencu v imenu tamkajšnjih rodoljubkinj podarila šopek. O tem govori naslednja kitica prigodnice:

Glej, žene slovenske i venec smo spléle,
Ter svoje v peresca vpisále imé,
O sprejmi ga milo! ker v slehernem spisu
Čestita razvneto Ti vdano srcé!
(Pesjakova 1878: 380)

3.6

Dne 11. julija 1883 se je v Ljubljani zgodil obisk na visoki ravni. Slovensko narodno prestolnico je obiskal cesar Franc Jožef I. Luiza Pesjakova je ob državniškem obisku Njegovega cesarsko-kraljevega veličanstva napisala pesem, ki je ilustrativen primer slavilne državniške poezije (več v: Dolgan 1988). *Novice* so priložnostno pesem objavile na naslovnici s podobo vladarja na lepo okrašenem listu, kakor bi jo vstavili v okvir za sliko.

Slika 1: Lujiza Pesjakova, Njegovemu cesarskemu kraljevskemu Veličanstvu Francu Jožefu I. o veselem prihodu v Ljubljano, *Novice* 41/28, 11. 7. 1883 (vir: dLib)

4 Namesto konca

Žanri priložnostnega pesništva, ki imajo svoje korenine pri baročnem pesništvu, so bili v 19. stoletju še precej pogosti, čeprav niso naleteli na pravi odmev v slovenski literarni zgodovini. Tak primer je tudi priložnostno pesnjenje Luize Pesjakove, v katerem se prepletajo najrazličnejši žanri. V prispevku ga beremo skozi arhiv, natančneje, spremljajoče časopisne objave, ki nam pomagajo z veliko natančnostjo približati tako navdih trenutka, ujetega v pesmi, kot situacijske kontekste njenega posredovanja publikli in razpoloženja. Izkaže se, da imajo izrazito družabno in socialno funkcijo in jih je na tem ozadju tudi nujno literarno brati in analizirati. Že véliki Goethe, ki ga najdemo na bralnem seznamu Luize Pesjakove, je v avtobiografskem spisu *Wahrheit und Dichtung* (1811) uporabljal izraz priložnostna pesem (nem. *Gelegenheitsgedicht*) v širokem pomenu, če vzamemo, da so vse pesmi na svoje različne načine navdahnjene z realnostjo, ne pa torej iz trte izvite.

Viri

- PESJAKOVA, Lujiza, 1864: Kar ljubim. *Novice* 22/21 (25. 5. 1864). 170.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1866: Slovenija Vodniku. *Novice* 24/7 (14. 2.1866). 54–55.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1870a: Čitalnica svojim! *Novice* 28/44 (2. 2. 1870). 355–356.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1870b: Robertu Endlicherju. *Novice* 28/31 (3. 8. 1870). 251.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1871a: [Prolog Valentinu Vodniku]. *Novice* 29/6 (2. 2. 1871). 47.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1871b: Slavnostni pozdrav. *Novice* 29/29 (29. 7. 1871). 235.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1871c: 23. junij 1871. *Novice* 29/26 (28. 6. 1871). 209.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1871č: Sv. Katarina. *Novice* 29/27 (5. 7. 1871). 215.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1872: Prolog k uprizoritvi *Gorenjskega slavčka*. *Novice* 32/49 (1. 5. 1872). 145.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1874: Na spomin Franceta Prešerna. *Novice* 32/49 (9. 12. 1874). 393.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1875a: Gospe Korneliji Šolmajerjevi. *Novice* 33/5 (3. 2. 1875). 39.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1875b: Spomenica tiskarju. *Novice* 33/26 (30. 7. 1875). 221.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1876: Palackemu. *Novice* 34/17 (26. 4. 1876). 135–173.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1878: Janezu Bleiweisu. *Novice* 36/48 (27. 11. 1878). 380.
 PESJAKOVA, Lujiza, 1883: Njegovemu cesarskemu kraljevsemu Veličanstvu Francu Jožefu I. o veselem prihodu v Ljubljano 11. dne julija meseca 1883. leta. *Novice* 41/28 (11. 7. 1883). 219–220.

Literatura

- BENJAMIN, Walter 1998: *Izbrani spisi*. Prevod F. Jerman. Ljubljana: Studia Humanitatis.
 CULLER, Jonathan, 2008: *Literarna teorija: Zelo kratek uvod*. Prevod M. Cerkvenik. Ljubljana: Krtina.
 DOLGAN, Marijan (ur.), 1988: *Slovenska muza pred prestolom*. Ljubljana: Krtina.
 HLADNIK, Miran, 2005: Malo po nemško malo po slovensko: Luiza Pesjakova. Alenka Šelih (ur.): *Leksikon ženske ustvarjalnosti*. Na spletu.
 KOBLAR, France, 1935: Luiza Pesjakova. *Slovenski biografski leksikon*. Na spletu.
 MORETTI, Franco, 2011: *Grafi, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Prevod J. Habjan. Ljubljana: Studia Humanitatis.
 PERENIČ, Urška, 2010: *Empirično-sistemska raziskovanje literature: Konceptualne podlage, teoretski modeli in uporabni primeri*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
 PERENIČ, Urška, 2014: *Empirija v literarni vedi*. Ljubljana: ZIFF.
 PERENIČ, Urška, 2019: Prvi slovenski družinski roman v obliki dnevnika. Luiza Pesjakova, 1887; 2019: *Beatin dnevnik: Roman*. Ljubljana: ZIFF [Faksimilirana izdaja]. 7–50.
 PREMRL, Stanko, SIVEC, Jože, 1982: Vojteh Valenta. *Slovenski biografski leksikon*. Na spletu.
 SCHMIDT, Siegfried J., 1991: *Grundriß der Empirischen Literaturwissenschaft*. Frankfurt ob Majni: Suhrkamp.
 SLODNJAK, Anton, 1961: *Zgodovina slovenske slovstva: III*. Ljubljana: SM.
 TRSTENJAK, Anton, 1892: *Slovensko gledališče*. Ljubljana: Dramatično društvo.
 URŠIČ, Milena, 1967: Corneliya Schollmayer. *Slovenski biografski leksikon*. Na spletu.